

Оригинални научни рад  
удк: 94(=163.41)(436-89)"17"(093.2)  
doi: 10.5937/zrffp52-38789

# ЈЕДНО ПИСМО БАРОНА ЕНГЕЛСХОФЕНА ПАТРИЈАРХУ ДРСЕНИЈУ IV ИЗ 1743. ГОДИНЕ

Алекса М. ПОПОВИЋ<sup>1</sup>

Универзитет у Нишу  
Филозофски факултет  
Департман за историју

Илинка Б. МУШИКИЋ ПОПОВИЋ<sup>2</sup>

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици  
Филозофски факултет  
Катедра за педагогију

---

<sup>1</sup> [aleksa.popovic@filfak.ni.ac.rs](mailto:aleksa.popovic@filfak.ni.ac.rs)

<sup>2</sup> [linamusikic@gmail.com](mailto:linamusikic@gmail.com)

Рад примљен: 22. 6. 2022.  
Рад прихваћен: 28. 11. 2022.

## ЈЕДНО ПИСМО БАРОНА ЕНГЕЛСХОФЕНА ПАТРИЈАРХУ АРСЕНИЈУ IV ИЗ 1743. ГОДИНЕ<sup>3</sup>

### *Кључне речи:*

Српски народно-  
-црквени сабор;  
Хабзбуршка  
монархија;  
администрација;  
Привилегије;  
XVIII век.

*Сажетак.* У раду је представљено писмо барона Енгелсхофена упућено крајем 1743. године патријарху Арсенију IV (Јовановићу Шакабенти), у ком се разматра питање сазива Српског народно-црквеног сабора 1744. године. Барон Енгелсхофен овде информиса патријарха о свом постављењу за царског комесара на Сабору, наводи основ за сазивање Сабора и тражи од патријарха да се одреде тачан датум и број и имена посланика (депутирата) на Сабору. У историографији је Сабор 1744. године прихваћен као један од најзначајнијих, јер је на њему објављена и потврда Српских привилегија од Марије Терезије и њихов превод на српски (тј. славјаносербски) језик. Аутори сматрају да документ који је приложен проширује сазнања о функционисању српских привилегијалних питања у Хабзбуршкој монархији током XVIII века.

<sup>3</sup> Ово истраживање подржало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-68/2022-14/200165), као резултат рада на пројекту *Традиција, модернизација и национални идентитети у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (бр. 179074). Аутори најсрдачније захваљују особљу Архива Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима на материјалу уступљеном за објављивање.

Српским привилегијама, које је издао цар Леополд I 1690, 1691. и 1695. године, уређен је положај српске цркве и народа у Хабзбуршкој монархији и установљена је српска црквенонародна аутономија, а Српска православна црква у Хабзбуршкој монархији призната за јавноправну институцију. Привилегије су биле донете као провизорна акта, која су морала бити потврђена сваки пут када нови владар ступи на престо. Потврде Привилегија су, тако, донели цареви Јосиф I 1706. и Карло VI 1713. и 1715. године и Марија Терезија 1743. године. Након Друге сеобе и Београдског мира (1739), поставило се поново и питање статуса српског народа. Такође, Рат за аустријско наслеђе (1740–1748) у првој фази довео је у питање опстанак Хабзбуршке монархије, чиме је и односе унутар државе довео на нови ниво (Давидов, 1994, стр. 45–65).

Како би се стишало незадовољство српског народа због законског чланка 46/1741 Угарске дијете, која је прихватила захтеве хрватских сталеза да само римокатолици на простору Хрватске и Славоније имају право на непокретно имање, као и законског чланка 18/1741, којим се захтева развојачење Потиске и Поморишке границе и укључење њихових територија у жупанијски систем Угарске, Двор је у извесној мери изашао у сусрет захтевима српског народа. На молбу народне депутације Марија Терезија потврдила је Привилегије 24. априла 1743. године преко Аустријске дворске канцеларије, а 18. маја 1743. године преко Угарске дворске канцеларије, и прогласила их војним властима 4. августа 1743. године. Рат за аустријско наслеђе показао је очигледне предности које је пруска војска, као и читав државни апарат иза ње, имала над хабзбуршком. Приликом напада Фридриха II на Шлезизију 17. децембра 1740. године, Марија Терезија могла је пруској војсци да супротстави око 7000 војника у Шлезизији, притом слабије обучених и организованих од пруске војске. Након пруске победе код Молвица у априлу 1741. године образована је коалиција против Хабзбуршке монархије<sup>4</sup> која је запретила сâмом опстанку државе.

<sup>4</sup> Савез су потписале Пруска и Француска, а пришле су му Шпанија, Баварска, Саксонија, Келн, Фалачка, Напуљ и Шведска. Са друге стране, Хабзбуршку монар-

Угарско племство је одлуке из 1741. видело само као почетну тачку у ослобађању од утицаја двора. Двор је ова настојања паралисао и путем заштите српских права. Српски народ је и даље третиран као толерисана, а не као реципирана нација монархије, што је претпостављало и статус евентуалне персоналне аутономије, коју је уживао, али не и територијалне, коју је у овом периоду безуспешно покушао да добије. Угарски сталежи су 1741. године издејствовали и обавезивање двора да укине Потиску, Поморишку и Подунавску границу (бар на левој обали Дунава) и заузврат одобрили контингент за рат (Микавица, Гавриловић, Васин, 2007, стр. 66; Швикер, 1998, стр. 75–79).

На састанку Дијете (угарских сталежа) у Пожуну 11. септембра 1741. године потврђена је лојалност угарских сталежа династији Хабзбурга и одређен је угарски контингент од 100.000 војника за рат, као и обавеза племства да лично учествује у рату. Као уступак Дијети, Марија Терезија прихватила је најзначајније захтеве угарског племства, али на начин који не доводи у питање превласт двора у државним пословима. Експлицитан пристанак двора на захтеве Дијете односио се на укидање Неоаквистичке комисије и укидање Потиске и Поморишке војне границе, док су остали захтеви<sup>5</sup> прихваћени, али уколико околности то буду дозвољавале. Овиме је осигуран положај Хабзбуршке монархије и у другој фази рата она је повратила све територије које је изгубила у првој фази (осим већег дела Шлезије), а 1745. године војвода Фрања Стефан Лоренски (супруг Марије Терезије и кандидат за царски трон) изабран је за цара Светог Римског царства немачке народности. Међутим, Угарска није успела да на ратиште пошаље више од 60000 војника, а бројни племићи нису узели личног учешћа у рату. Као противтежу угарским земаљским властима, Марија Терезија је издала упутства по којима ће се реформе обећане и пренете у закључке Дијете 1741. извршити у корист двора (Göre, 2014, стр. 304–308; Anderson, 1995).

Законски чланак Дијете 2/1741 садржао је инаугурациону диплому Марије Терезије за краљицу Угарске, у којој се она обавезала на то да Славонија буде инкорпорисана у угарски жупанијски систем, а у законским чланцима 18/1741 и 50/1741 овај захтев разрађен је и проширен одредбама о оснивању потребне комисије. Комисију су предводили генерал Енџелсхофен и гроф Александар Патачић. По упутству за рад Комисије за реинкорпорацију, од 1743. године предвиђено је да Неоаквистичка комисија буде укинута и

---

хију подржале су Велика Британија, Холандија и Пијемонт. Русија је изразила своју неутралност, а 1747. године ступила је у савез са Бечом.

<sup>5</sup> Захтеви Дијете били су да послове угарског краљевства воде угарски држављани (тј. не и лица из других земаља Монархије), да се други органи не мешају у рад Угарске дворске канцеларије, да место палатина не сме бити упражњено дуже од годину дана, да се укине Неоаквистичка комисија, да се Ердељ сматра делом угарских земаља (тј. да се изврши инкорпорација), да се Парцијум укључи у угарски административни систем и да се Војна граница укине и припоји одговарајућим угарским жупанијама.

да се изврши подела надлежности и одговорности цивилних и војних органа, али на тај начин да се реорганизује и ојача војна граница, тако што ће бити уређена као јединствена административно-територијална целина. Најпре је требало одредити довољно земље за издржавање граничарских породица, па тек онда одредити шта ће бити препуштено провинцијалу. У провинцијалу су основане три жупаније, које су у управном и судском смислу подређене хрватском бану и сталежима, док су у пореском, који је у XVIII веку био најзначајнији, биле подређене Угарском намесничком већу (Horbec, 2007, стр. 178–181). Инкорпорација је, супротно тежњама угарског племства, још снажније одвојила границу од утицаја цивилних власти. Развојачење Потиске и Поморишке границе, које је извршено као уступак Дијети, спроведено је у склопу обухватних реформи у граници, при чему је део граничара из развојачених граница пресељен у Срем, док је највећи део пресељен у новоосновану Банатску границу<sup>6</sup> (Илић, 2014, стр. 35–51).

Са друге стране, имајући у виду да је Војна граница за рат обезбеђивала знатан контингент војника (нарочито у односу на број становника), двор је настојао да се изврши њена реорганизација како би се њени потенцијали на што ефикаснији начин искористили. Треба напоменути и чињеницу да је Војна граница, за разлику од Угарске, била под непосредном управом Дворског ратног савета. У том смислу, двор је био спреман да изађе у сусрет захтевима српске депутације и патријарха Арсенија IV. Патријарх је преко српског опуномоћеног агента у Бечу изнео став да народ пристаје на инкорпорацију, али да тражи да се поштују и Привилегије и да се не допусти инкорпорација пре него што Дијета инартикулише (усвоји у облику законских чланака) Српске привилегије. Поседна пажња је у овом случају била усмерена на то да се не допусти спровођење законског чланка 46/1741 хрватских сталежа, будући да је ово питање било важно због великог броја православног српског становништва и у цивилним областима Славоније, а нарочито у Срему.<sup>7</sup> Ужа дворска комисија у Бечу сматрала је да је потребно да се изађе у сусрет српским захтевима и да је у том смислу потребно потврдити Привилегије пре него што инкорпорација буде извршена. По патенту Марије Терезије од 1. јула 1745. године одређено је да се Привилегије морају поштовати и поред извршене инкорпорације (Гавриловић, 1960, стр. 50–55).

Патријарх Арсеније IV сазвао је Народно-црквени сабор и од двора је затражено потребно одобрење. Молбу за сазивање Сабора потписао је патријарх Арсеније IV<sup>8</sup>, а депутацију, која је отишла у Беч овим

<sup>6</sup> Део граничара са развојачених територија преселио се у Русију током 1750–1753, док је део прихватио цивилни статус.

<sup>7</sup> Треба имати у виду да је и митрополијско Даљско властелинство било у славонском провинцијалу, а да је у Срему и Пакрацу постојала српска већина (Гавриловић, 1967; Дабић, 2015).

<sup>8</sup> Патријарх се 31. октобра (=11. новембра) 1742. године обратио Марији Терезији, преко агента Ореугија, да потврди Привилегије и Павла Ненадовића за гор-

поводом, сачињавали су Павле Ненадовић, генерални егзарх, архиђакон Јован Георгијевић, Арсеније Вујић, потпуковник Потиске границе, Андрија Андрејевић, администратор карловачког властелинства грофа Уфела и старешина петроварадинске поште (Радонић и Костић, 1954, стр. 5–6), и Јона Крижар, народни секретар (Нинковић, 2017, стр. 43). Јануара 1743. године депутација је предала представку у пет тачака: да Привилегије важе свугде где живи српски народ, да се православци не присиљавају да празнују римокатоличке празнике, да се не наплаћује црквени десетак, да Привилегије буду поштоване и у градовима и да их магистрати не могу оспорити. Као члан депутације, требало је да Павле Ненадовић истовремено преузме и одговорност да издејствује епископску потврду за себе. Депутација је преко народног агента, Оренгџа, 10/21. априла тражила потврду Привилегија без икаквих клаузула, потврду Павла за горњокарловачког епископа, одустајање од развојачења Потиске и Поморишке границе и сазивање Сабора (АСАНУК МПА „А“ 259–1743; АВ, ИДКД 2083, 2087; Нинковић, 2017, стр. 43–46).

Двор је одобрио потврду Привилегија, потврду епископа Павла и сазивање Сабора. За комесара Сабора испред војних власти одређен је барон Енџелсхофен, који је о свом наименовању обавестио патријарха у нижепредстављеном документу. Привилегије су у штампаном облику изашле 18. маја 1743. године и проглашене су на Сабору 6. марта 1744. године. Сабор је био специфичан по томе што су на њему присуствовала двојица комесара: барон Енџелсхофен, у име Дворског ратног савета, и Александар Патачић, у име угарских земаљских власти.<sup>9</sup> У штампаном издању из 1743. године, на крају се налази и потврда патријарха Арсенија IV и наредба Дворског ратног савета из Линца од 26. јуна 1743. године, у којој се наводи да се све војне команде имају владати по потврди Привилегија. Потврда Привилегија по својој садржини одговара потврди Карла VI од 8. октобра 1713, а по завршној клаузули и потврди Јосифа I од 29. септембра 1706. године (Симеоновић-Чокић, 2008<sup>2</sup>, стр. 69).

\*

Документ који је на овом месту донет је у стању добре очуваности, писан је на латинском језику, канцеларијским курзивом. Састоји се из два листа хартије 23,5 x 37 цм, од којих је један лист исписан обострано, док је други остао неисписан. Документ се чува у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, у фонду „А“ Митрополијско-патријаршијског архива, под сигнатуром 338–1743. Текст документа је

---

њокарловачког владика, а месец дана потом, обратио се са истим циљем и војводи Лоренском (Нинковић, 2017, стр. 43–44).

<sup>9</sup> Пре овога, двојица комесара била су присутна једино 1722. године (пуковник Родолфин као царски комесар и земаљски судија Амброзије Френчер, у име Угарске дворске канцеларије) (Точанац, 2008, стр. 72).

транслитерисан на начин да што верније прати оригинал. Ауторске (приређивачке) интервенције налазе се у угластим заградама, док су лигатуре рашчитане на следећи начин: ÿ као ii, æ као ae, а знак Ꝛ као s. Након транслитерације даћи су превод на савремени српски језик и факсимил документа.

### *Транслиџерација*

Illustrissime, ac Reverendissime Domine Patriarchei Domine mihi Colendissime

Exoriginaliter adjecto sacramae Regiae Majestatis nomine ad Illustritatem Uram Reverendissimam, nec non Venerabilem Clerum ac universam Egregium Nationem Graeci Ritus Illiirico Rascianam in Ejusdem Regis et Provinciis existentem Expedito, et per me consignando patebit uberius, quatenus alfato-sacrima Majestas ad demisstassuorum ad Aulam Deputatorum preces, Reundissimi Domini Episcopi nempe Corolstattiensis, ac Patriarchalis Vicarii Generalis Pauli Nenadovich, Patriarchalis itidem Archi Diaconi R[e]u[n]di [ssimi] D[omi]ni Joannis Georgievich, Nationalis Dein Militiae ad Tibiscum Protribuni D[omi]ni Arsenii Vuich, ac Petrovaradiensis Postarum Magistri, Dominique Carloviciens Administratoris, D[omi]ni Andrea Andreovich humili[si]me porrectas in co[n] Clementer annuerit, ut Generalem Nationis Congressum instituere, instumque Carlovicii Celebrare Valeant, ad quem porro congressum pro moro Consuento saepedicta Regia Majestas, me qua Commissarium suum Clementissime Denominaverit.

Quem ad modium vero super hoc mihi gratiosissime congedita Commissione instituu adipiscendae ansae, addicitammeam obsequiorum exhibendorum promptitudinem demonstrandi, et Glorior, et oblector;

Respectu Temporis autem, quo memoratum Congressum institui posse existimarem, Mensis Februarius Anni proximi summe mihi conveniens foreti I[l]line Illustritatem Uram Revendissimam super hoc, eum in finem informandam Duxi, ut pro mea desuper Determieanda finali Resolutione Diem specificum initiandi ejusdem congressus mihi quantocius proponere haud gravarivelit, ad quem Convocandi un de quoque Deputati Nationis in non difformi a prioribus temporibus consueta numero comparere debeant. Quibus sincero constanter affectu persevero.

Illustrissimae au Reverendissimae Dominationis Vestrae

Pletternizae die 7<sup>ma</sup> Decembris

[1]743

Obligatissimus servus

[L Bab Engelshofen GM Locumt...]

### *Превод на српски језик*

Уваженом и Високопреосвећеном, мом најдражем господину Патријарху,

Првобитно дато у име светог краљевског величанства нашем преподобном и преосвећеном, као и пречасном клиру и целој славној грчког обреда илирско-расцијанској нацији, која у датим краљевинама и провинцијама стварно живи, а што ће се детаљније видети из мојих писама, утолико што је речено пресвето величанство на молбе упућене канцеларијама, преосвећеном господину епископу карловачком и патријарху, генералном викару Павлу Ненадовићу, патријаршијском архиђакону, преосвећеном господину Јовану Георгијевићу, потом, прототрибуну националне милиције господину Арсенију Вујићу са Вама и старешини петроварадинске поште, и администратору карловачког властелинства, господину Андреји Андрејевићу;<sup>10</sup> милостиво и љубазно пристало је на организовање и сазивање генералног националног Сабора у Карловцима, који поздравља и на коме је, како је и уобичајено, краљевском величанству признато право, најљубазније предложило мене за свога комесара.

На овај начин мени је најљубазније дато да уживам у почастима, при чему осећам обавезу ажурног рада у пословима које треба обавити и поносан сам и одушевљен.

С обзиром на време у које је речени конгрес требало сазвати (заказати, прим. аут.), месец фебруар наредне године, исказујем нашем најпоштованијем да, на крају, сматрам, да у складу са оним што сам горе навео, коначном резолуцијом одредимо тачан датум почетка тог конгреса, где би ми без устезања предложио кога би требало позвати на Сабор народних депутата у броју који се не разликује од ранијих времена. Истрајавам у искреној и непоколебљивој наклоности Вашем Преосвећеном и Поштованом Господству,

Плетерница, дана 7. децембра 1743.

Слуга покорни  
[Енџелсхофен]

<sup>10</sup> У документу се не наводи и име народног секретара Јоне Крижара, који је, такође, био члан депутације (Нинковић, 2017, стр. 43–44).



1773. 778.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine Patriarcha,  
Domine mihi Colendissime

Ex originaliter adjecto Sacra<sup>na</sup> Regia Majestatis nomine, ad  
Illustratam Vram Reverendissimam, ac non venerabilem Clerum  
ac universam Egregiam Nationem Graecis Rithis Illirico Rascianam  
in Eiusdem Regnis et Provinciis haereditariis existentem. Expedito  
et per me resignando patebit uberius, quatenus uttofata Sac<sup>na</sup>  
Majestas ad Gemifas suorum ad Antam Deputatorum preces,  
Reverendissimi Domini Episcopi nempe Caostatiticensis, ac Patriar-  
chalis Vicarii Generalis Gaulti Nenadovich, Patriarchalis  
idem Archidiaconi Rith. Dni Iohannis Georgievich, Nationalis  
Dei Militia ad Tibicum Episcopi D. Arsenii Vuich,  
ac Petrovaradiensis Postarum Magister, Dominique Caelonicensis  
Administratores. Dni Andrea Andreovich humillime porretas  
in co Clementer annuerit, ut Generalem Nationis Congressum  
instituire, istumque Carlovicij celebrare valeant; ad quem porro  
congressum promore Consueto Sapadicta Regia Majestas, me  
qua Commissarium suum Clementissime Denominaverit.  
Quemadmodum vero super hac mihi gratiosissime conedita  
Commissione intuitu accipiscendo anse, addictam meam obe-  
quiorum exhibendorum promptitudinem demonstrandi, et glorior  
et oblector. Respectu temporis autem, quo memoratum  
Congressum institui posse existimarem, Mensis Februarius



## Извори

Архив Војводине:

Фонд Илирска дворска комисија и депутација, Ф. 5.

Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима:

Митрополијско-патријаршијски архив, Фонд А-Б.

## Објављени извори

Знамениџа докуменџа за историју српској народа 1538–1918. (прир. Микавица, Д., Гавриловић, В., Васин, Г.) (2007). Нови Сад: Филозофски факултет.

Српске привилеџије од 1690. до 1792. (прир. Радонић, Ј. и Костић, М.) (1954). Београд: Српска академија наука и уметности.

## Литература

Гавриловић, С. (1967). Даљско властелинство Карловачке митрополије у XVIII веку. *Зборник Маџице српске за историју*, 46, 21–63.

Гавриловић, С. (1960). Обнова славонских жупанија и њихово разграничење са Војном границом (1745–1749). *Зборник Маџице српске за историју*, 25, 49–92.

Дабић, В. (2015). Војводство, властелинство и трговиште Пакрац од краја XVII до половине XVIII века. *Зборник о Срџима у Хрватској*, 9, 31–56.

Давидов, Д. (1994). *Српске привилеџије царској дома хадзбуршкој*. Нови Сад: Галерија Матице српске.

Илић, Ј. (2014). Насељавање потиских и поморишких граничара у Банат (1751–1753). *Зборник Маџице српске за историју*, 89, 35–51.

Нинковић, Н. (2017). *Митрополиј Павле Ненадовић*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Симеоновић-Чокић, С. (2008<sup>2</sup>). Српске привилеџије. У: Ц. Попов и др. (ур.), *Војводина II, филозофско издање из 1940* (48–85). Нови Сад: Прометеј.

Точанац, И. (2008). *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*. Београд: Историјски институт.

Швикер, Ј. Х. (1998). *Полијичка историја Срџа у Угарској*. Нови Сад: Матица српска.

Anderson, M. S. (1995). *The War of the Austrian Succession 1740–1748*. Routledge: Longman.

Göre, Z. (2014). *Habsburška Monarhija 1526–1792*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Horbec, I. (2003). Slavonske županije između banske Hrvatske i Mađarske: uspostava civilne uprave i pitanje poreznog sustava u 18. stoljeću. *Arhivski vjesnik*, 53, 177–196.

Aleksa M. POPOVIĆ

University of Niš

Faculty of Philosophy

Department of History

Ilinka B. MUŠIKIĆ POPOVIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica

Faculty of Philosophy

Department of Pedagogy

## A Letter from Baron Engelshofen to Patriarch Arsenije IV in 1743

### Summary

The paper presents a letter from Baron Engelshofen sent at the end of 1743 to Patriarch Arsenije IV (Jovanović Šakabenta), in which the issue of convening the Serbian National-Ecclesial Congress (1744) is considered. Baron Engelshofen here informed the patriarch about his *plein potentiel* as an imperial commissioner at the assembly, depicted the basis for convening the assembly and asked the patriarch to determine the exact date and number and names of the deputies (deputations) at the assembly. In historiography, the Congress of 1744 was accepted as one of the most important, because it also confirmed the *Serbian Privileges* by Maria Theresa and their translation into Serbian (i.e., Slavo-Serbian). Therefore, the authors believe that the attached document expands the knowledge about the functioning of Serbian privileged issues in the Habsburg Monarchy during the 18th century. After the Second Migration and the Peace of Belgrade (1739), the question of the status of the Serbian people was addressed. Also, the War for the Austrian Succession (1740–1748) in the first phase brought into question the survival of the Habsburg Monarchy, which brought relations within the state to a new level. Mostly to quell the dissatisfaction of the Serbian people due to the legal article 46/1741 *Dieta Posoniensis*, which prescribed that only Roman Catholics in Croatia and Slavonia have the right to immovable property, as well as legal article 18/1741, which required the development of Tissa and Moris Frontier and the inclusion of their territories in the Hungarian county system, at the request of the Serb National Deputation. Maria Theresa confirmed the *Privileges* on April 24, 1740 through the Austrian Court Chancellery and on May 18, 1743 through the Hungarian Court Chancellery declaring them military authorities on August 4, 1743.

*Keywords:* Serbian National-Ecclesial Congress; the Habsburg Monarchy; administration; *Privileges*; 18<sup>th</sup> century.



Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).